

Wiesława Rutkowska

Źródła do dziejów Kielc w latach I wojny światowej w Archiwum Państwowym w Kielcach

Studia Muzealno-Historyczne 7, 13-33

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wiesława Rutkowska (Archiwum Państwowe w Kielcach)

Źródła do dziejów Kielc w latach I wojny światowej w Archiwum Państwowym w Kielcach

Archiwa państwowe to jedne z ważniejszych instytucji, których celem istnienia czy misją jest trwale zachowanie świadectw przeszłości i zapewnienie do nich powszechnego dostępu. W zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach przechowywane są zarówno pisane, jak i niepisane źródła historyczne, najstarsze sięgające XIV w., a najnowsze wieku XXI. Na dzień 31 grudnia 2013 r. zasób ten liczył 4338 zespołów archiwalnych, na które składało się 958 506 jednostek inwentarzowych (8038,26 mb). W liczbie tej zasób Oddziału Zamiejsowego w Sandomierzu liczył 1127 zespołów archiwalnych, 182 521 jednostek inwentarzowych (1430,32 mb).

Zasób ten to doskonałe źródło do prowadzenia różnorodnych poszukiwań tematycznych, materiały archiwalne mogą być i są wykorzystywane do badań nie tylko przez historyków, lecz także socjologów, politologów, prawników. Rok 2014 obliquuje do zajęcia się tematem, jakim jest setna rocznica wybuchu I wojny światowej, tak więc pragnę przedstawić i jednocześnie w miarę możliwości usystematyzować wiedzę o materiałach archiwalnych, w których zawarte zostały informacje dotyczące tego tak istotnego dla Polaków wydarzenia historycznego, jakim była tzw. Wielka Wojna. Jednakże z uwagi na przesłanie ww. tematu referatu, ograniczę się do miasta Kielce i jego roli w wydarzeniach z lat 1914–1918.

Materiały archiwalne stanowiące zasób archiwów państwowych są usystematyzowane chronologicznie, zgodnie z datą ich wpływu do zasobu archiwalnego. Prezentowane źródła z lat 1914–1918, dotyczące Kielc, zostaną scharakteryzowane w kolejności proveniencyjnej, przy czym pierwszeństwo będą miały akta organów państwowej administracji ogólnej i specjalnej, a następnie omówię zespoły wytworzone przez instytucje ochrony prawa i wymiaru sprawiedliwości, urzędy stanu cywilnego (w tym akta metrykalne), stowarzyszenia i związki, instytucje nauki i oświaty, instytucje kultury, a w dalszej części archiwa rodzinno-majątkowe, archiwa prywatne i spuścizny oraz zbiory i kolekcje. Kwerendę przeprowadzono w zespołach archiwalnych oraz w pomocach archiwalnych: inwentarzach, indeksach, bazach danych: SEZAM¹ i IZA². Wytypowano 54 zespoły, których chronologia i miejsce wytworzenia dotyczą omawianego tematu. Zespoły pogrupowano na działy w oparciu o System Ewidencji Zasobu Archiwalnego (SEZAM). Jednostki wybrano subiektywnie, w założeniu jednak miały pokazać one różnorodność zgromadzonego materiału, który stanowi bazę do wielokierunkowych

1 System Ewidencji Zasobu Archiwalnego (SEZAM) dostępny na stronie internetowej Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych <http://baza.archiwa.gov.pl/sezam/index.php>. Znajdują się tam dane na temat zasobu 32 archiwów państwowych, a także 23 współpracujących instytucji krajowych i polonijnych. Wśród archiwów państwowych pod numerem 21 znajdują się informacje dotyczące zasobu Archiwum Państwowego w Kielcach.

2 Inwentarze Zespołów Archiwalnych (IZA) dostępne na stronie internetowej Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych <http://www.archiwa.gov.pl/bazy-danych/325-inwentarze-zespolow-archiwalnych-iza.html>.

System zawiera scalone informacje z baz grupujących dane o materiałach archiwalnych – dokumentacji aktowej, technicznej i kartograficznej. W sumie prezentowanych jest ponad 19 700 inwentarzy zespołów, co stanowi ok. 22% wszystkich zespołów przechowywanych w archiwach państwowych.

badania tematycznych. Omówione poniżej zespoły nie wyczerpują tematu, ponieważ nie prowadzono kwerendy w zespołach, których daty skrajne kończą się na roku 1914 lub zaczynają się od 1918 r. Po analizie inwentarzy tych zespołów stwierdzono, że zachowana tam dokumentacja nie odnosi się bezpośrednio do okresu trwania działań wojennych. Ponadto nie prowadzono kwerendy w oddziale w Sandomierzu, z uwagi na to, że po przeanalizowaniu ewidencji tego oddziału i wytypowanych inwentarzy, nie stwierdzono, aby ich zawartość dotyczyła bezpośrednio lub pośrednio miasta Kielc.

I. Administracja ogólna

Poniższa tabela zawiera wykaz zespołów wchodzących w skład administracji ogólnej szczebla wojewódzkiego i powiatowego.

Tabela 1. Wykaz zespołów

Numer zespołu	Nazwa zespołu	Daty skrajne	Liczba jednostek
21/30/0	Kancelaria Gubernatora Kieleckiego	[1862] 1867–1915 [1917]	3024
21/31/0	Rząd Gubernialny Kielecki	[1849] 1866–1918	17 110
21/32/0	Zarząd Powiatowy Kielecki	1866–1915	4019
21/102/0	Komisarz Ludowy w Kielcach	[1915] 1918–1919 [1920]	87
21/122/0	Akta miasta Kielc	1803–1950	6450

21/30/0 Kancelaria Gubernatora Kieleckiego

Została utworzona w 1867 r. jako oddzielna komórka Rządu Gubernialnego Kieleckiego, pozostająca pod bezpośrednim zwierzchnictwem gubernatora. Zgodnie z ustawą z grudnia 1866 r. osobistym rozporządzeniom gubernatora podlegały sprawy polityczne, kierowanie Strażą Ziemską, ogólna korespondencja z władzami wojskowymi, sprawy dotyczące rewizji guberni i składania rocznych sprawozdań, pozwolenia na posiadanie broni, sprawy cudzoziemców, sprawy paszportowe. Po zajęciu guberni kieleckiej przez wojska austriackie akta zostały wywiezione w głąb Rosji, do Polski wróciły dopiero w 1921 r.³ Zachowane materiały dają w tym wypadku obraz wojny z perspektywy powstających, szczególnie w jej pierwszych chwilach, zarządzeń i rozkazów. Sygnatura (sygn.) 2774 to wyciąg z przepisów o organizacji zarządu wojskowego w czasie wojny, prawa i obowiązki poszczególnych dowódców – datowany na 1914 r., sygn. 2753 to informacja o rozplakatowaniu odezwy Głównodowodzącego Armią z 1914 r., sygn. 2763 zawiera komunikaty Agencji Telegraficznej z 1916 r., sygn. 2750 to ewidencja depesz i zarządzeń władz nadrzędnych z okresu od 26 lipca do

3 Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: APK), A. Makowska, Wstęp do inwentarza Nc 21/30/0.

2 września 1914 r., a sygn. 3023 i 3024 to korespondencja wojenna wytwarzana w latach 1915–1917.

Zadaniem Kancelarii Gubernatora Kieleckiego było też dokumentowanie zachodzących w tym czasie wydarzeń, takich jak: relacje z pierwszych dni wojny światowej 1914 r. (sygn. 2755), fakty bezprawia i gwałtów popełnianych przez wojska niemieckie na ludności terenów okupowanych w latach 1914–1915 (sygn. 2790, 2780), ale i doniesienia o rabunkach i gwałtach dokonywanych przez żołnierzy wojsk rosyjskich w latach 1914–1915 (sygn. 2783, 2784). Gromadzone przez Kancelarię materiały dotyczące wypadków I wojny światowej miały być przekazywane Bibliotece Akademii Nauk w Petersburgu (sygn. 2751). Kancelaria począwszy od wybuchu wojny, podobnie jak i inne funkcjonujące urzędy, odpowiadała również za kwestię zabezpieczenia wytwarzanych dokumentów (sygn. 2773 i 2785) oraz za ewakuację urzędów administracji rosyjskiej, jak i pracowników tych urzędów – tego typu informacje można odnaleźć w jednostkach o sygn. 2770, 2874, 3027.

Dla pozostałych w gubernii, a w tym także w Kielcach, mieszkańców odchodzące władze rosyjskie miały rozkazy i postanowienia (sygn. 2781). Oprócz zagrożenia, jakie wynikało z samych działań wojennych, jak np. ataki lotnictwa i artylerii nieprzyjacielskiej na Kielce w pierwszych dwóch latach wojny (sygn. 2804, 2810), kontrybucji i datków na żołnierzy wojsk zaborczych (sygn. 2872), mieszkańcy byli również oskarżani „o sprzyjanie wojskom nieprzyjacielskim i udzielanie im pomocy, zwłaszcza formacjom polskim” (sygn. 2764, 2802, 2840, 3034) – za wszelkie przejawy niepokorności wobec władz groziły różnorodne sankcje, od utraty mienia po karę śmierci. Akta Kancelarii Gubernatora Kieleckiego (sygn. 2867) przynoszą informacje o miejscach wykonywania kary śmierci na terenie Kielc. Egzekucji dokonywano przy ul. Prostej lub w okolicy cmentarza.

Odminnym rodzajem dokumentacji dni Wielkiej Wojny są też zachowane w tym zespole, w sygn. 2871, broszury rozpowszechniane wśród ludności: „Wielka Wojna”, „Wojna z Turcją”, „Trzy miesiące wojny”, „O tym, jak Niemcy postępują z rosyjskimi jeńcami wojennymi” oraz periodyki wydawane przez polskie organizacje wojskowe Sokoły i Strzelcy, m.in. pod nazwą „Chłopska sprawa” (sygn. 2790), informacje o ofiarności ludności kieleckiej dla rannych i chorych żołnierzy (sygn. 2872).

Drugi w kolejności według przyjętej klasyfikacji zespół to **21/31/0 Rząd Gubernialny Kielecki (RGK)**.

Był on ciałem kolegialnym działającym pod zwierzchnictwem gubernatora. W jego skład wchodził wicegubernator i czterech radców wydziałów Administracyjnego, Wojskowo-Policyjnego, Skarbowego i Prawnego. W posiedzeniach rządu brali także udział asesorowie wydziałów Dóbr Rządowych i Ubezpieczeń, Gubernialny Inspektor Lekarski, Architekt Gubernialny, Naczelnik Dyrekcji Szkolnej i Kasjer Gubernialny. Do wykonywania czynności kancelaryjnych powoływano sekretarza. RGK w toku swego istnienia wielokrotnie zmieniał swą strukturę. W przededniu I wojny światowej w ramach urzędu funkcjonowały: Kancelaria Prezydialna, w skład której wchodziły: Sekretariat, Księgowość Ogólna i Archiwum i Wydział Administracyjny (Referaty I–IV), Wydział Wojskowo-Policyjny (Referaty V–VIII), Wydział Prawny (Referaty IX–XIV), Wydział Lekarski, Wydział Weterynaryjny i Wydział Budowlany. Rząd Gubernialny Kielecki zakończył swoją działalność w 1918 r. w Moskwie, dokąd został ewakuowany po wybuchu I wojny światowej. Całkowita likwidacja urzędu nastąpiła na skutek Dekretu Rady Komisarzy Ludowych z 26 stycznia 1918 r. i podporządkowania go Komisariatowi do spraw Królestwa Polskiego przy Komisariacie Ludowym w Moskwie⁴.

4 APK, J. Hładkova, Wstęp do inwentarza Nc 21/31/0.

Spośród archiwaliów związanych z tematyką I wojny światowej, oprócz zachowanych w dosyć dużej liczbie rozporządzeń i okólników, należy zwrócić uwagę na materiały, w których zawarte zostały dane dotyczące działań wojennych na terenie guberni, jak np.: Sprawozdanie o stanie guberni kieleckiej po odparciu pierwszej ofensywy niemieckiej w latach 1914–1915 (sygn. 6458), Skargi ludności guberni kieleckiej na niewłaściwe postępowanie wojsk rosyjskich (rekwizycje itp.) lata 1914–1915 (sygn. 12475), Zbiór przepisów i zarządzeń oraz korespondencja dotycząca ewakuacji urzędów, urzędników i ich rodzin z guberni kieleckiej w związku z wydarzeniami wojennymi (sygn. 9510, 9517), czy też informacje dotyczące obowiązkowych dostaw, względnie rekwizycji, dla wojska pojazdów mechanicznych – spis samochodów dostarczonych w 1914 r. z guberni kieleckiej (sygn. 12 478).

Dokumenty związane stricte z Kielcami to np.: Wypłata poborów ewakuowanych urzędników Magistratu m. Kielce i biura Policmajstra z funduszu zapasowego miasta dla braku na ten cel środków budżetowych z 1915 r. oraz Wypłata poborów służbowych i innych należności ewakuowanym urzędnikom Magistratu m. Kielce, jak również innych miast oraz pracowników gminnych z funduszu zapasowego miast zdeponowanego w Banku lata 1915–1917 (sygn. 9522), Asygnowanie należności na pokrycie wydatków związanych z wyżywieniem więźniów i utrzymanie budynków kieleckiego więzienia 1915 r. (sygn. 10 916).

Przejawy życia codziennego miasta można odnaleźć np. w jednostce o sygn. 8470, z której dowiadujemy się o kosztach oświetlenia ulic miasta Kielce w latach 1913–1915, a w jednostce o sygn. 15 554 mamy informacje dotyczące otwarcia w Kielcach czwartej apteki i o udzieleniu na to koncesji prowizorowi Stefanowi Artwińskiemu w 1914 r.

21/32/0 Zarząd Powiatowy Kielecki

Działalność swą rozpoczął zgodnie z ustawą z 1866 r. i funkcjonował do wybuchu I wojny światowej. Naczelnik powiatu odpowiadał bezpośrednio przed gubernatorem i Rządem Gubernialnym za sprawne działanie urzędu i administrowanie powiatem. Zadania urzędu wypełniały wydziały: Ogólny, Administracyjny i Wojskowo-Policyjny. Urząd Powiatowy był władzą administracyjną, zarządzającą powiatem i podległą gubernatorowi i Rządowi Gubernialnemu, podlegali mu burmistrzowie i wójtowie. Obszar powiatu kieleckiego stanowiły miasta Chęciny, Daleszyce i Bodzentyn oraz gminy: Łopuszno, Snochowice, Ruda, Korzecko, Radkowice, Brzeziny, Mąchocice, Morawica, Niewachłów, Dąbrowa, Suków, Krajno, Szczecno, Bodzentyn, Wólka Kłucka, Krasna, Samsonów, Suchedniów Jaworznia, Radomice, Huta Nowa, Napęków, Cisów. Zarząd Powiatowy Kielecki funkcjonował do 1915 r.⁵ Co prawda w zespole tym nie odnajdziemy dokumentów dotyczących bezpośrednio Kielce, ale dowiadujemy się o wydarzeniach w okolicznych miejscowościach, z których pochodzili mieszkańcy Kielce lub mieli tam swoje rodziny, co nie pozostawało bez znaczenia dla nich samych.

Okres I wojny światowej to przede wszystkim: Zarządzenia i okólniki Wydziału Ogólnego oraz pisma dotyczące ich wykonania z 1914 r. znajdujące się w sygn. 972 oraz Okólniki Naczelnika Powiatu i pisma w różnych sprawach z 1915 r. (np. sygn. 3664), sprawy dotyczące kolonistów niemieckich podlegających wysiedleniu z 1914 i 1915 r. (sygn. 3663 i 3641). Znaczące wydają się być jednostki archiwalne: sygn. 3643 zatytułowana Przewóz dezertersów austriackich i przejmowanie poddanych rosyjskich od Niemiec (1914 r.), sygn. 3662 dotycząca „rannych w czasie wojny” datowana na 1915 r., sygn. 3661 O pereneseni nasledstva iz teatra voennyh dejstvi 1915 r., a także te archiwalia, które odnoszą się do sytuacji, w jakiej w dobie działań wojennych znalazło się społeczeństwo (ceny na produkty i usługi z 1914 r., sygn. 2656 i 2660) lub dokumentacja

5 APK, B. Ryszewski, Wstęp do inwentarza Nc 21/32/0.

związana z udzielaniem zapomóg i innych rodzajów pomocy społecznej dla ludności, która została poszkodowana podczas działań wojennych (sygn. 3744, 3745).

Akta zespołu 21/102/0 Komisarz Ludowy w Kielcach to kolejny zespół archiwalny z okresu I wojny światowej.

Z chwilą ewakuacji wojsk i urzędów rosyjskich Kielce stały się siedzibą władz powiatowych austriackich, na czele których stał austriacki K.u.k. Kreishauptmann⁶. Władzę cywilną sprawował komisarz cywilny. Podlegał on gubernatorowi w Lublinie. Po klęsce państw centralnych i utworzeniu rządu w Lublinie w 1918 r. wprowadzona została nazwa komisariat ludowy. Komisariat reprezentował centralną władzę państwową, podlegając Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Urząd ten wykonywał nadzór nad samorządem miejskim i wiejskim. Na terenie miasta i powiatu był zwierzchnikiem powiatowej służby bezpieczeństwa publicznego oraz podległych urzędowi powiatowemu innych urzędów i instytucji. W dniu 17 lipca 1919 r. na podstawie rozporządzenia MSW z 15 kwietnia 1919 r. urząd komisarza ludowego zmieniono na Powiatowy Komisarz Rządowy, od października 1919 r. wprowadzona została nazwa starostwo⁷.

Zawartość tego zespołu odnosząca się bezpośrednio do działań wojennych to: dekrety, zarządzenia, okólniki z lat 1918–1919 (sygn. 1), statystyka ludności wg danych z 1917 r. (sygn. 4), wykaz jeńców internowanych przez władze niemieckie z 1919 r. (sygn. 8), korespondencja dot. emerytur i zasiłków z lat 1915–1919 (sygn. 15) oraz zezwolenia na odczyty, posiedzenia, zebrania z lat 1918–1919 (sygn. 17). Z pierwszych dni niepodległości pochodzą także akta dotyczące Komisji Nadzorczej Krajowej Rady Gospodarczej na powiat kielecki.

Najistotniejszym dla poruszanego tu tematu jest zespół archiwalny **21/122/0 Akta miasta Kielc**.

Zespół ten gromadzi materiały archiwalne dotyczące naszego miasta, począwszy od okresu napoleońskiego, poprzez lata zaborów, okres I wojny światowej, dwudziestolecia międzywojennego i kolejnej wojny, aż po zmiany administracyjne lat pięćdziesiątych. Zachowane akta magistratu kieleckiego z lat 1867–1915 zawierają między innymi dane o dochodach i rozchodach miejskich, dzierżawach, stanie sanitarnym, ogrodach, szkołach, rzemiośle i przemyśle. W aktach z lat 1916–1939 występują protokoły i stenogramy posiedzeń Rady Miejskiej, spisy wyborców do Sejmu, Senatu oraz Rady Miejskiej. Nawiązując do okresu dwudziestolecia międzywojennego, znajdujemy tu istotną ilość archiwaliów dotyczących obchodów różnych uroczystości, w tym oczywiście również i odzyskania niepodległości w 1918 r.⁸

Z lat Wielkiej Wojny zachowały się m.in.: informacje na temat ochotniczej straży ogniowej, której członkowie w dużej części zostali powołani do wojska, np. członkowie orkiestry w całości wstąpili do oddziału Piłsudskiego i wyruszyli na front⁹. Ponadto w Aktach miasta Kielce oprócz archiwaliów związanych z kwestiami własnościowymi i finansowymi¹⁰ – jak chociażby na przykład ceny towarów i usług (sygn. 1080, 1081, 1085) czy sprawy paszportowe z 1914 r. (sygn. 1167, 1168) – spotykamy również materiały dotyczące szkód, jakie ponosili mieszkańcy Kielc w pierwszych miesiącach Wielkiej Wojny (sygn. 950). Interesującą w swej treści grupą archiwaliów są też różnego rodzaju zezwolenia na rozlepianie ogłoszeń, afiszów i obwieszczeń, które to dokumenty

6 *Kreishauptmann* – naczelnik cyrkulu, starosta.

7 APK, A. Artymiak, Wstęp do inwentarza Nc 21/102/0.

8 APK, E. Wirska, Wstęp do inwentarza Nc 21/122/0.

9 U. Oettingen, *Towarzystwo Ochotniczej Straży Ogniowej w Kielcach 1873–1918*, Kielce 2010, s. 200, 209.

10 Patrz też APK, Akta miasta Kielc, Wydział Skarbowy (sygn. 1616–1622) oraz opracowania budżetowe z lat 1916–1918 (sygn. 1649–1651).

mogą obrazować codzienne życie mieszkańców Kielc. Szczególne znaczenie w czasie wojny miał fakt, że pod okupacją austriacką można było legalnie, czynem i słowem, udowodnić swoją polskość, np. organizując lub uczestnicząc w organizowanych przez środowiska patriotyczne obchodach rocznic różnorodnych wydarzeń historycznych, jak choćby powstania listopadowego i styczniowego, czy uchwalenia Konstytucji 3 maja, które szczególnie uroczyście świętowano w 1917 r. (sygn. 1269).

Działalność władz miasta dokumentują już systematycznie protokoły posiedzeń Zarządu Magistratu miasta Kielc z lat 1915–1918 (sygn. 1297–1300). Ułatwieniem w odszukaniu poszczególnych zarejestrowanych w protokołach uchwał i decyzji jest skorowidz alfabetyczny spraw rozpatrywanych przez Radę Miejską w latach 1917–1925 (sygn. 1269). Zachowały się też protokoły i stenogramy Rady Miejskiej z lat 1916–1918 (sygn. 1273, 1274) oraz dokumentacja wyborów do Rady Miejskiej z 1916 r. (sygn. 1337), sprawozdania magistratu za 1916 i 1917 r. (sygn. 1485 i 1486), odpisy i wyciągi z protokołów posiedzeń Rady Miejskiej, korespondencja, wykazy radnych z lat 1916–1918 (sygn. 1445, 1446, 1465, 1466, 1467), jednostki archiwalne związane z zatrudnianiem i pracą urzędników w latach Wielkiej Wojny (sygn. 1575, 1576), jedna teczka korespondencji ze Związkiem Miast Polskich (sygn. 1522, lata 1917–1918) czy sprawozdanie prezesa większych miast Królestwa Galicji z działalności biura tegoż związku za czas od 15 I 1916 r. do 15 II 1917 r. (sygn. 1521). Specyficznym materiałem jest też wytworzona już w latach 1918–1932 dokumentacja dotycząca zwrotu od rządu rosyjskiego kapitałów zdeponowanych w instytucjach rządowych rosyjskich (sygn. 1623).

W Aktach miasta Kielc znaleźć można także materiały związane z życiem ludności wyznania mojżeszowego. Są to archiwalia dotyczące utworzenia gminy izraelskiej w 1915 r. (sygn. 1546) oraz protokoły z jej działalności za lata 1916–1917 (sygn. 1547 i 1548). Nowum z lat 1916–1917 są materiały, które mówią np. o przepisach związanych z rejestracją aktów stanu cywilnego w języku polskim (sygn. 1881–1883).

Pewna liczba materiałów archiwalnych okresu Wielkiej Wojny znajduje się także w ramach Wydziału Gospodarczo-Wojskowego. Są to różnorodne rozporządzenia władz wojskowych, ogłoszenia, obwieszczenia, itp. (sygn. 1915–1917, 1921, 1922, 1924–1926, 1928, 2155, 2156) oraz dokumentacja w sprawach: wyasygnowania wynagrodzenia za kwatery dla wojska rosyjskiego względnie urzędników z 1916 r. (sygn. 1918), remontu rządowych i prywatnych koszar prowadzonego w 1916 r. (sygn. 1919), zwrotu mebli i rzeczy zarekwirowanych dla potrzeb wojska w 1918 r. (sygn. 1923), ewakuowanych rodzin zamieszkałych w Kielcach wg stanu na 1918 r. (sygn. 1927).

W prezentowanym tu Wydziale zachowały się także materiały archiwalne dotyczące rozwoju i upiększania infrastruktury miejskiej, działalności cechów, stowarzyszeń oraz funkcjonowania szkół różnych szczebli w latach I wojny światowej. W ramach Wydziału Policyjnego¹¹ zachowały się natomiast materiały związane z przepisami porządkowymi doby wojny. Szczególnie interesującą w ramach tego Wydziału jest jednostka archiwalna nosząca tytuł „Ustrój miasta”, pochodząca z 1916 r. (sygn. 2274).

11 Patrz Wydział Policyjny, sygn. 2261–2286.

II. Administracja specjalna

Kolejna grupa akt według wcześniej wspomnianej klasyfikacji to zespoły wchodzące do tzw. Administracji specjalnej.

Tabela 2. Wykaz zespołów

Numer zespołu	Nazwa zespołu	Daty skrajne	Liczba jednostek
21/29/0	Kielecka Dyrekcja Szkolna w Kielcach	[1810] 1864–1917	3599
21/50/0	Urząd Gubernialny Kielecki do spraw Powinności Wojskowej	[1838] 1874–1915 [1917]	1891
21/51/0	Kielecki Urząd Powiatowy do spraw Powinności Wojskowej	[1835] 1873–1917	751
21/56/0	Starszy Inspektor Fabryczny Guberni Kieleckiej	1897–1916	13
21/66/0	Naczelnik Wojskowy Powiatu Kieleckiego	1874–1917	275
21/437/0	C. i K. Komenda Powiatowa w Kielcach	1915–1918	194
21/453/0	Kielecki Urząd Pocztowo-Telegraficzny	1914–1915	12
21/796/0	Komisja Szacunkowo-Miejscowa w Kielcach	1916–1920	46
21/1057/0	Policmajster Miasta Kielc	1910–1915	22

Pierwszym z zespołów tej grupy jest **21/29/0 Kielecka Dyrekcja Szkolna w Kielcach [1810] 1864–1917**.

Ustawa z 1862 r. przywróciła Komisję Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie. Nadzór nad szkolnictwem w guberniach pełnić miały sekcje wyznań religijnych i oświecenia publicznego w wydziałach rządów gubernialnych. Ustawa z 1864 r. ustanowiła 10 dyrekcji naukowych, w tym i kielecką. Sekcja miała sprawować nadzór nad szkołami elementarnymi, średnimi i realnymi na terenie powiatów kieleckiego, miechowskiego, olkuskiego i stopnickiego; obejmowała szkoły rządowe i publiczne, wszystkie prywatne zakłady naukowe oraz szkoły początkowe z prawem ich wizytacji. Od 1867 r. instytucja ta, już jako Kielecka Dyrekcja Szkolna, obejmowała swym zasięgiem nowo utworzoną gubernię kielecką. Oprócz dotychczasowych powiatów doszły jeszcze jędrzejowski, pińczowski i włoszczowski. W 1872 r. spod jej nadzoru wyjęte zostały gimnazja klasyczne, a w 1874 r. szkoły realne, które podlegały odtąd bezpośrednio Kuratorowi Okręgu Naukowego w Warszawie, od 1899 r. do pomocy naczelnikom utworzono urząd inspektorów szkół ludowych. Inspektorzy ci dozorowali szkoły początkowe. Instytucja Kieleckiej Dyrekcji Szkolnej istniała do wybuchu I wojny światowej¹². Jednak akta zachowane w tym zespole wykraczają poza 1914 r., nie dotyczą co prawda funkcjonowania urzędu, ale są to akta nauczycieli pracujących w szkołach kieleckich.

12 APK, A. Artymiak, R. Guldon, Wstęp do inwentarza Nc 21/29/0.

Niezwykle interesującym zespołem z grupy Administracja specjalna jest **21/50/0 Urząd Gubernialny Kielecki do spraw Powinności Wojskowej [1838] 1874–1915 [1917]**.

Urząd ten powołany został ustawą z dnia 1 stycznia 1874 r. o obowiązku służby wojskowej do przeprowadzenia zaciągu wojskowego. Do jego zadań należało: nadzorowanie przebiegu poboru do służby wojskowej, kontrolowanie osób podlegających służbie wojskowej oraz rozpatrywanie sprawozdań powiatowych urzędów, przygotowywanie sprawozdań z poboru w guberni, a także rozpatrywanie skarg na podległe urzędy powiatowe. W czasie I wojny światowej powiatowe urzędy znalazły się pod nadzorem wojsk austriackich, natomiast sam urząd gubernialny działał do 1915 r.¹³

Zawartość zespołu to w pierwszej kolejności okólniki i zarządzenia, protokoły posiedzeń gubernialnego i powiatowych urzędów ds. powinności wojskowej oraz akta dotyczące mobilizacji, zaistniałych szkód wojennych, działalności komitetów pomocy, a także dane dotyczące poboru rekrutów, rezerwy, pospolitego ruszenia czy archiwalia zawierające odwołania rodzin i poborowych od obowiązku służby wojskowej. Wśród tych materiałów oprócz standardowych okólników, zarządzeń i protokołów oraz spisów załatwianych przez urząd spraw (sygn. 50–53, 61, 198, 199, 1878, 1884–1886, 1889–1891) znajdują się również spisy mobilizacyjne poborowych (sygn. 99, 100, 350, 448, 449, 451), korespondencja w sprawie zabitych i rannych w czasie działań wojennych w 1914 r. (sygn. 102). Sygnatury 10 i 105–107 to materiały odnoszące się powstawania i działalności w okresie Wielkiej Wojny organizacji dobroczynnych. W sygn. 106 zachowały się wykazy Komitetów Pomocy Ofiarom Wojny z 1915 r.

Następną jednostką archiwalną związana z okresem I wojny światowej, znajdującą się w tym zespole, jest sygn. 300 dotycząca m.in. przedterminowego w obliczu wojny poboru rekruta za lata 1914–1915 r., zawierająca istotne w tym zakresie przepisy, instrukcje i wytyczne. Jednostce tej towarzyszą uzupełniające wykazy ochotników odbywających służbę wojskową i zgłaszających chęć jej odbycia z lat 1913–1915 (sygn. 1877), a także liczne skargi obywateli na niesłuszny pobór do wojska (np. sygn. 1883 i 1887), jak i dane o żołnierzach poległych, zaginionych, wziętych do niewoli, zwolnionych na skutek choroby, dezerterskich – jednostka obejmuje lata 1915–1917 (sygn. 1888).

21/51/0 Kielecki Urząd Powiatowy do spraw Powinności Wojskowej [1835] 1873–1917

Podlegał on Kieleckiemu Gubernialnemu Urzędowi ds. Powinności Wojskowej. Urząd ten został powołany zgodnie z ustawą o obowiązku wojskowym z 1/13 stycznia 1874 r., a jego zadaniem było m.in. przeprowadzanie spisów poborowych na podległym terenie, sprawy związane z rozpatrywaniem skarg, odwołań oraz ulg i zwolnień ze służby wojskowej. Kielecki Urząd Powiatowy do spraw Powinności Wojskowej zakończył swą działalność w 1915 r. wraz z ewakuacją wojsk w głąb Rosji. Zawartość omawianego zespołu to akty normatywne, okólniki i zarządzenia, protokoły z posiedzeń urzędów (sygn. 19–24), sprawozdawczość opisowa i statystyczna z zakresu akcji spisowych (np. sygn. 145, 147), w tym korespondencja dotycząca mobilizacji przeprowadzonej w 1914 r., znajdująca się w sygn. 171, skargi i odwołania, sprawy ulg i zwolnienia od służby wojskowej (np. sygn. 151, 167, 169), materiały dotyczące ewakuacji (sygn. 155) oraz liczne zawiadomienia o żołnierzach poległych, zaginionych, wziętych do niewoli i zwolnionych ze służby wojskowej w okresie I wojny światowej (np. sygn. 165, 187–191, 194, 195).

13 APK, R. Guldon, Wstęp do inwentarza Nc 21/50/0.

21/56/0 Starszy Inspektor Fabryczny Guberni Kieleckiej z lat 1897–1916

W 1893 r. gubernia kielecka w zakresie nadzoru nad fabrykami została włączona do II Okręgu Piotrkowskiego Fabrycznego. W 1894 r. powstała Inspekcja Fabryczna w Kielcach. Inspektor podlegał okręgowi piotrkowskiemu. W 1897 r. powstała Komisja Gubernialna do Spraw Fabrycznych w Kielcach, a Inspektor został mianowany Starszym Inspektorem. Komisja została przemianowana na Komisję Gubernialną ds. Fabrycznych i Górniczych. W 1897 r. utworzono Komisję Gubernialną ds. Fabrycznych w Radomiu. Od 1899 r. obowiązki inspektora radomskiego sprawował inspektor kielecki. Do 1905 r. inspektor fabryczny podlegał Ministerstwu Finansów, a następnie Ministerstwu Handlu i Przemysłu¹⁴. Co prawda urząd działał do 1914 r., jednak w zespole zachowały się akta z lat późniejszych; są to głównie akta personalne byłych pracowników (sygn. 10, 11) oraz Spis zakładów przemysłowych znajdujących się w Guberni Kieleckiej w 1914 r. (sygn. 12).

21/66/0 Naczelnik Wojskowy Powiatu Kieleckiego, którego działalność dotyczyła lat 1874–1917

Powołany został na podstawie ustawy o Zarządzie gubernialnym i powiatowym w guberniach Królestwa Polskiego z 1866 r. Urząd ten działalność swą rozpoczął jednak dopiero w 1874 r. W zakres tej działalności wchodził nadzór nad pełniącymi służbę wojskową, przyjmowanie szeregowych do służby zapasowej, przenoszenie do rezerwy, powoływanie do rzeczywistej służby lub szkół wojskowych. Do zadań naczelników wojskowych należało też poświadczanie zwolnień ze służby, wydawanie przepustek, wypłacanie funduszy na utrzymanie spisowych, kontrola urzędów rekruckich, planowanie poboru, również w wypadku mobilizacji, wypłaty dla urlopowanych wojskowych, pomoc finansowa dla rodzin wojskowych. Urząd Naczelnika Wojskowego Powiatu Kieleckiego funkcjonował do czerwca 1915 r., następnie ewakuował się do Lublina, a potem do miejscowości Szuja na terenie Rosji, gdzie działał do 1917 r.¹⁵ Zachowany materiał archiwalny z okresu I wojny światowej to między innymi: zarządzenia oraz korespondencja z urzędami, zarówno wojskowymi, jak i cywilnymi (sygn. 248–254, 262, 265–268), bilety dla zwolnionych z wojska, książeczki wojskowe za lata 1899–1917, znajdujące się w sygn. 104, a także wykazy zmarłych, rannych i zaginionych (np. sygn. 270, 275) oraz archiwalia dotyczące mobilizacji (sygn. 255–260).

21/437/0 C. i K. Komenda Powiatowa w Kielcach działająca w latach 1915–1918

W początkowym okresie istnienia dzieliła się na Komisariat Cywilny i Sąd Komendy Obwodowej. W 1916 r. Komisariaty Cywilne przekształcono na Oddziały Administracyjne. W 1916 r. struktura tego urzędu przedstawiała się następująco: oddział wojskowy, administracyjny, sąd wojskowy z aresztem polowym, sąd obwodowy, obwodowa komenda żandarmerii, obwodowy urząd leśny. Przy Komendzie utworzony został również komisariat policji. Po licznych reorganizacjach w skład Komendy Powiatowej wchodziły: oddział wojskowy, oddział administracyjny, sąd wojskowy, sąd obwodowy (powiatowy), obwodowa (powiatowa) komenda żandarmerii i obwodowy (powiatowy) urząd leśny. W 1918 r. komendy powiatowe przejęły władze polskie¹⁶.

Na uwagę zasługiwałaby tu z pewnością większość zachowanych materiałów, lecz ze względu na temat referatu wskazane jest przede wszystkim zwrócenie uwagi na następujące jednostki archiwalne: Rozmieszczenie kwater wojskowych Kielcach, 1915 r. (sygn. 3), Karty katastralne poszczególnych grobów żołnierskich z lat 1914–1915

14 APK, F. Paprocki, Wstęp do inwentarza Nc 21/56/0.

15 APK, J. Jabłoński, Wstęp do inwentarza Nc 21/66/0.

16 APK, R. Guldon, K. Nobis, Wstęp do Inwentarza Nc 21/437/0.

(sygn. 120–122), Akta rachunkowe więzienia wojskowego i sztabu wojskowego w Kielcach wraz z wykazami płatniczymi, rachunkami kosztów podróży, kartami urlopowymi z lat 1916 i 1917 (sygn. 42, 47, 50), Akta rachunkowe szpitala zakaźnego w Kielcach, 1918 r. (sygn. 100), Wykazy żołnierzy armii austro-węgierskiej poległych w Polsce oraz zestawienia miesięczne dotyczące grobów żołnierzy armii rosyjskiej, niemieckiej i austro-węgierskiej na obszarze Komendy Kielce, lata 1915–1918 (sygn. 123), Zarządzenia Komendy Powiatowej w Kielcach regulujące ceny na artykuły spożywcze z lat 1916–1917 (sygn. 125).

21/453/0 Kielecki Urząd Poczto-Telegraficzny z lat 1914–1915

Na podstawie ukazu z 19/31 grudnia 1866 r. z dniem 1 stycznia 1867 r. Wydział Poczty w Królestwie Polskim znalazł się pod bezpośrednim dozorem Ministerstwa Poczty i Telegrafów Cesarstwa. Ministerstwo Poczty urządzało w Królestwie Polskim biura, kantory i oddziały, które tworzyły Poczty Okręg Zachodni. Urzędy Poczty Guberni Kieleckiej wchodziły w skład Lubelskiego Okręgu Poczto-Telegraficznego do roku 1900, od 1901 r. w skład Warszawskiego Okręgu Poczto-Telegraficznego. Kielecka gubernia posiadała 8 urzędów pocztowych i 32 oddziały. Zachowały się dokumenty oddziałów pocztowych w Słupi Nowej, Bodzentynie, Suchedniowie i Kielcach. Akta z lat Wielkiej Wojny dotyczące Kielc znajdujące się w jednostkach (sygn. 5–13) obejmują sprawy oddziału pocztowego w Kielcach – przekazania wkładów do Kasy Oszczędności wynagrodzenia dla konwojentów.

21/796/0 Komisja Szacunkowo-Miejscowa w Kielcach z lat 1916–1920

Komisja zajmowała się określeniem szkód poniesionych przez mieszkańców Kielc. W zespole zachowała się tylko jedna jednostka odpowiadająca chronologią lat I wojny, są to protokoły Komisji Szacunkowej z lat 1916–1919 (sygn. 1).

21/1057/0 Policmajster Miasta Kielc 1910–1915.

Tutaj obok okólników władz nadrzędnych i rozkazów wydawanych przez urzędującego policmajstra (sygn. 5, 6, 13, 17), informacji o uposażeniu strażników ziemskich w broń i amunicję (sygn. 12, 13), o poszukiwaniach podejrzanych o szpiegostwo (sygn. 3) oraz różnorodnych danych o cudzoziemcach (sygn. 15), na uwagę zasługują informacje i doniesienia z okresu działań wojennych na temat wydarzeń, jakie miały miejsce w ostatnim okresie funkcjonowania tego urzędu, jak np. sygn. 8 zawierająca doniesienia o nieprzestrzeganiu przepisów policyjnych w czasie działań wojennych 1915 r. w Kielcach.

III. Instytucje ochrony prawa i wymiaru sprawiedliwości

Kolejna grupa według przyjętej klasyfikacji to Instytucje ochrony prawa i wymiaru sprawiedliwości.

Tabela 3. Wykaz zespołów

Numer zespołu	Nazwa zespołu	Daty skrajne	Liczba jednostek
21/146/0	Sąd Okręgowy w Kielcach	[1916] 1917–1939 [1958]	10 280
21/148/0	Sędzia Śledczy do spraw szczególnej wagi II-go Rewiru Kieleckiego Sądu Okręgowego	1908–1916	12

21/154/0	Sąd Pokoju 1-go Rewiru w Kielcach	[1851] 1876–1917	196
21/155/0	C.K. Trybunał Sądowy w Kielcach	[1915] 1916–1917	93
21/167/0	Sąd Pokoju w Kielcach	[1915] 1918–1928	109
21/185/0	Wydział Śledczy Kielecki	1908–1915	28
21/210/0	Akta Notariusza Mieczysława Halika w Kielcach	1879–1915	115
21/215/0	Akta Notariusza Piotra Borkowskiego w Kielcach	1906–1915, 1918–1947	209
21/216/0	Akta Notariusza Waclawa Janiszowskiego w Kielcach	1909–1915, 1918–1939, 1945–1946	152
21/221/0	Akta Notariusza Zygmunta Świerczewskiego w Kielcach	1916–1919	22
21/222/0	Akta Notariusza Mieczysława Dygulskiego w Kielcach	1916–1925	33
21/224/0	Akta Notariusza Stefana Pachelskiego w Kielcach	1916–1918	10
21/225/0	Akta Notariusza Bronisława Biłowickiego w Kielcach	1916–1918	11
21/226/0	Akta Notariusza Romana Cichowskiego w Kielcach	1916	3
21/500/0	Prokurator Sądu Okręgowego w Kielcach	1905–1917	12
21/850/0	Hipoteka miasta Kielc	1813–1946	1246

Instytucje ochrony prawa i wymiaru sprawiedliwości doby I wojny światowej to przede wszystkim **21/146/0 Sąd Okręgowy w Kielcach [1916] 1917–1939 [1958]**.

Powołany ustawą z 19 sierpnia 1917 r., do którego kompetencji należało wyrokowanie w sprawach karnych, cywilnych i handlowych – cywilnych w I instancji: wszelkie sprawy sporne i niesporne, które nie podlegały innym sądom, kwestie uniknięcia upadłości, wciąganie do rejestru firmowego, a w II instancji rozpatrywanie skarg apelacyjnych i incydentalnych na wyroki i decyzje sądów pokoju i wydziałów hipotecznych. W tym zespole archiwalia datowane na okres I wojny światowej to również akta kończących się w 1917 i 1918 r. spraw oraz akta osobowe sędziów i pracowników administracji sądowej z zachowanymi dokumentami wytworzonymi jeszcze w okresie trwania działań wojennych.

Kolejny zespół archiwalny z tej grupy to **21/148/0 Sędzia Śledczy do spraw szczególnej wagi II-go Rewiru Kieleckiego Sądu Okręgowego 1908–1916**¹⁷.

Sędziowie śledczy ustanowieni zostali na terenie Królestwa Polskiego na podstawie ukazu Rządzącego Senatu z 19 lutego 1875 r. od 1 lipca 1876 r. Śledztwa prowadzone były przy współudziale policji i pod nadzorem prokuratora. Sędziowie śledczy byli członkami sądu okręgowego i działali w wyznaczonych dla siebie rewirach. W zakres ich obowiązków wchodziły przestępstwa o charakterze politycznym i gospodarczym. W skład zachowanego zespołu weszły: akta spraw karnych PPS – Frakcji Rewolucyjnej, wykazy aresztowanych oskarżonych o zabójstwa policjantów, nielegalne przechowywanie broni, kolportaż nielegalnej literatury itp. (sygn. 1–12).

Do instytucji wymiaru sprawiedliwości funkcjonujących w okresie I wojny światowej zaliczyć należy także **21/150/0 Sąd Pokoju I-go Rewiru w Kielcach z lat [1851] 1876–1917**.

Sędzia Pokoju funkcję swą pełnił na mocy ustawy o sądownictwie z dnia 1 lipca 1876 r.¹⁸ Urzędujący w Kielcach Sędzia Pokoju I Rewiru zasiadał w Zjeździe Sędziów Pokoju I Okręgu Guberni Kieleckiej. Przy Sądzie Pokoju I Rewiru działał również Wydział Hipoteczny pow. kieleckiego.

Sąd Pokoju w Kielcach powstał w marcu 1915 r. na bazie funkcjonujących jeszcze w Królestwie Polskim sądów gminnych¹⁹ (zespół 21/167/0). Do kompetencji sądów pokoju należało rozpatrywanie spraw cywilnych i karnych w okręgu, a także spraw dotyczących umów i zobowiązań oraz wynagrodzenia szkód i strat do 250 rubli, ponadto w ich gestii były sprawy o przywrócenie posiadania, wykroczenia do wysokości 300 rubli. Instancją odwoławczą były zjazdy sędziów pokoju. W skład zespołu weszły: pisma okólne dotyczące spraw aresztu na nieruchomościach, sprostowania akt stanu cywilnego, repertoria i skorowidze, akta o ustanowienie opieki (sygn. 1–196).

21/155/0 C.K. Trybunał Sądowy w Kielcach

Działał na mocy Rozporządzenia Naczelnego Wodza z 9 maja 1916 r. Zawiera akta spraw o podział spadku, przyznanie tytułu własności, eksmisje, uznanie aktu notarialnego za nieważny lub ukrywający darowiznę, przywrócenie zakłóconego posiadania, stwierdzenie praw do nieruchomości lub spadku, sprostowanie aktu stanu cywilnego, alimenty, zwrot pieniędzy i czynszu dzierżawnego, a także apelacje od wyroków. Akta z tego zespołu mogą posłużyć m.in. w badaniach nad statusem majątkowym ludności w latach Wielkiej Wojny.

21/185/0 Wydział Śledczy Kielecki z lat 1908–1915

Wydziały śledcze powołane zostały do życia ustawą z 1908 r. i dzieliły się na cztery kategorie w zależności od wielkości miast. Wydział Śledczy Kielecki zaliczony został do kategorii czwartej. Na czele Wydziału stał naczelnik mianowany przez gubernatora w porozumieniu z prokuratorem Sądu Okręgowego. Zadaniem Wydziału Śledczego było prowadzenie dochodzeń wstępnych w sprawach kryminalnych na terenie guberni

17 Na terenie Kielc działało na początku XX w. dwóch sędziów śledczych ds. szczególnej wagi – I i II rewiru. Zachowane w zasobie Archiwum akta zespołu Sędzia Śledczy do spraw szczególnej wagi I-go Rewiru Kieleckiego Sądu Okręgowego sięgają jedynie roku 1914 r., tj. momentu wybuchu Wielkiej Wojny, a akta zespołu Sędzia Śledczy do spraw szczególnej wagi II-go Rewiru Kieleckiego Sądu Okręgowego gromadzą materiały z lat 1908–1916.

18 W 1876 r. w Kielcach działało dwóch sędziów pokoju – I i II rewiru. Sąd Pokoju II rewiru działał jedynie do 1914 r., a z zachowanych do dnia dzisiejszego akt pozostały jedynie repertoria i skorowidze.

19 Sądy te otrzymały nazwę Sądy Pokoju oraz poszerzyły swe kompetencje na mocy Rozporządzenia Naczelnego Wodza z 9 maja 1916 r. kolejne rozporządzenie z 18 lipca 1917 r. nadało sądom i urzędom wymiaru sprawiedliwości nazwę Królewsko-polskich.

kieleckiej, pomaganie władzom administracyjnym, sądowym i prokuratorskim oraz pokrewnym wydziałom w innych guberniach w zakresie ścigania i dochodzenia przestępstw. Działalność swą Wydział Śledczy zakończył na początku 1915 r.²⁰

W okresie I wojny światowej na terenie Kielc działały również kancelarie notariuszy: Mieczysława Halika, Piotra Borkowskiego, Wacława Janiszowskiego, Zygmunta Świerczewskiego, Mieczysława Dygulskiego, Stefana Pachelskiego, Bronisława Biłowickiego, Romana Cichowskiego. Domeną tych instytucji były sprawy życia codziennego mieszkańców, niejednokrotnie trudne z uwagi na trwające działania wojenne, w których zmuszeni byli oni uczestniczyć. W zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach zachowały się zbiory sporządzanych w okresie wojny akt notarialnych – kupna, sprzedaży, darowizny – wraz z pomocnymi w odszukiwaniu poszczególnych zapisów notarialnych repertoriami i skorowidzami.

21/500/0 Prokurator Sądu Okręgowego w Kielcach z lat 1905–1917

Na podstawie ukazu Senatu z 19 lutego 1875 r. z dniem 1 lipca 1876 r. przy Sądzie Okręgowym w Kielcach powołano urząd prokuratora. Stanowił go prokurator oraz podlegający mu pracownicy. Część z nich działała w innych miastach podległych jurysdykcji prokuratora. Obowiązki prokuratorów określono w przepisach postępowania karnego ustawy sądowej obowiązującej w Królestwie Polskim. Prokuratorzy zajmowali się wyłącznie sprawami sądowymi. Uczestniczyli w posiedzeniach sądu, przygotowywali wnioski. Prokuratorzy działali do 1915 r., w 1915 r. urząd ewakuowano na terytorium Rosji i działał on tam do 1917 r. W skład zespołu weszły: Zarządzenia i korespondencja.

Okres I wojny światowej dokumentuje również **21/850/0 Hipoteka miasta Kielce**.

Składa się na nią dokumentacja z lat 1813–1946, która w zachowanych, już zamkniętych, księgach hipotecznych nieruchomości znajdujących się w granicach miasta Kielce gromadzi wiele informacji o ówczesnej sytuacji majątkowej jego mieszkańców.

IV. Stowarzyszenia i związki

Działalność stowarzyszeń i związków w okresie I wojny światowej dokumentują akta niżej zaprezentowanych zespołów.

Tabela 4. Wykaz zespołów

Numer zespołu	Nazwa zespołu	Daty skrajne	Liczba jednostek
21/238/0	Rada Opieki Społecznej Guberni Kieleckiej	1870–1915	738
21/1429/0	Komitet Ratunkowy miasta Kielc	[1914] 1915–1918	9
21/1581/0	Kielecki Gubernialny Komitet Obywatelski w Kielcach	1915	3
21/1582/0	Stowarzyszenie Właścicieli Nieruchomości w Kielcach	1917–1928	4

21/238/0 Rada Opieki Społecznej Guberni Kieleckiej

Działała ona na mocy ustawy wydanej 16/28 sierpnia 1870 r. W samych Kielcach rozpoczęła swą działalność z dniem 7 września 1870 r. Do podstawowych jej zadań należał nadzór nad zakładami dobroczynnymi i ich kontrola, rozpatrywanie projektów

20 APK, J. Hładkova, Wstęp do inwentarza Nc 21/185/0.

ulepszeń w pracy tych instytucji, wysyłanie do ministerstwa wniosków dotyczących wysokości opłat za koszty leczenia, załatwianie spraw związanych z przyjmowaniem zapisów i ofiar na zakłady dobroczynne, sporządzanie własnych sprawozdań o stanie dobroczynności publicznej oraz sprawozdań finansowych, zatwierdzanie etatów rocznych zakładów dobroczynnych, zatwierdzanie wszelkich transakcji finansowych zakładów oraz podział między zakłady dobroczynne guberni wszelkich dochodów przy-padkowych pochodzących z różnych źródeł. Kielecka Rada Opieki istniała do I wojny światowej, do momentu, kiedy powołano Centralny Komitet Opiekuńczy²¹.

21/1429/0 Komitet Ratunkowy miasta Kielce

Komitet Ratunkowy istniał w latach [1914] 1915–1918. Rozpoczął swą działalność jesienią 1915 r., kontynuując pracę istniejącego od początku I wojny światowej Komitetu Obywatelskiego. Celem jego działalności było niesienie pomocy osobom w trudnej sytuacji życiowej. Była to przede wszystkim pomoc żywnościowa, dostarczanie odzieży i zapomóg pieniężnych. Prezesem Komitetu do sierpnia 1915 r. był biskup Augustyn Łosiński, potem jego miejsce zajął Józef Dunin²². W 1915 r. w ramach Komitetu funkcjonowało sześć sekcji: rozdawnictwa pożywienia, ochron, zapomóg pieniężnych, pożyczek bezprocentowych, rozdawnictwa odzieży, bezpłatnej porady lekarskiej. 1 lipca 1916 r. utworzono obok wydziału dobroczynności drugi wydział, aprowizacyjny. Na czele tych wydziałów stali wiceprezesi, którzy odpowiadali za ich funkcjonowanie. Wydział dobroczynności podlegał Zygmuntowi Niesiołowskiemu a aprowizacji Gustawowi Bukowińskiemu. Funkcję sekretarza pełnił Bolesław Markowski, a skarbnika Jerzy Płóciennik. Trwająca wojna wpływała stopniowo na osłabienie intensywności działań Komitetu z uwagi na brak wystarczających funduszy. Trudności finansowe spowodowały, iż działalność Komitetu zakończyła się z dniem 1 października 1918 r.²³

Biorąc pod uwagę dzieje Kielc w okresie lat 1914–1918, nie można pominąć żadnej jednostki tego zespołu archiwalnego. Sygn. 1 to sprawozdanie z działalności Obywatelskiego Komitetu Ratunkowego m. Kielc za półrocze 1 grudnia 1914 r. do 1 czerwca 1915 r., dokumentacja ta zawiera też bilans dochodów i rozchodów Komitetu. Sygn. 2 to Księga protokołów posiedzeń Kieleckiego Miejskiego Komitetu Obywatelskiego z lat [1914] 1915–1916. Sygn. 3 to Przepisy organizacyjne Komitetu Ratunkowego m. Kielc z 1916 r. wraz z Regulaminem Sekcji Sanitarnej Komitetu Obywatelskiego Miasta Kielc i Regulaminem Sekcji Dobroczynności Komitetu Obywatelskiego miasta Kielc. Sygn. 4 jest z kolei Księgą protokołów Komitetu Ratunkowego m. Kielc, dokumentującą jego działalność w latach 1917–1918. Sygn. 5 stanowi Protokół posiedzenia członków Wydziału Apropowizacyjnego Komitetu Ratunkowego Obywatelskiego m. Kielc z 1916 r. Znajduje się tu również regulamin Wydziału Apropowizacyjnego Komitetu Ratunkowego miasta Kielc. Sygn. 6 to Przychody i rozchody Komitetu Obywatelskiego i Komitetu Ratunkowego z lat 1915–1917 wraz z okresowymi zestawieniami rozchodów i przychodów oraz bilansami cząstkowymi. Jedną z ciekawszych jednostek archiwalnych tego zespołu jest sygn. 7, na którą składają się kartki żywnościowe Komitetu Apropowizacyjnego z lat 1915–1917, legitymacje do poboru żywności, w tym legitymacja biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego oraz pismo tegoż do Jeneralnego Gubernatorstwa Wojskowego w Lublinie na temat demontażu dzwonów kościoła katedralnego w Kielcach. Sygn. 8 prezentuje wzory odcisków pieczęci Komitetów Ratunkowych i Rady Opiekuńczej powiatu kieleckiego, Polskiej Centrali Zbożowej w Kielcach, Apropowizacji

21 APK, E. Wirska, Wstęp do inwentarza Nc 21/238/0.

22 Józef Dunin-Szpott (1852–1932), kielecki adwokat i działacz społeczny, <http://www.ora.kielce.pl/user-files/JDS.pdf>.

23 APK, I. Pogorzelska, Wstęp do inwentarza Nc 21/1429/0.

w Kielcach z lat [1914] 1915–1918, m.in. są to odciski wzorów pieczęci ośmiu komitetów powiatowych oraz Komitetu Ratunkowego pow. kieleckiego.

21/1581/0 Kielecki Gubernialny Komitet Obywatelski w Kielcach

Działający w 1915 r., powstał na podstawie rozporządzenia generała-gubernatora z 10 lutego 1905 r. Działał pod kierownictwem naczelnika guberni, w jego skład wchodziło 12 gminnych komitetów. Zajmował się reglamentacją środków spożywczych, sprowadzaniem koni i narzędzi rolniczych. Na zachowaną zawartość tego zespołu składają się: protokoły z posiedzeń Komisji Wykonawczej, sprawozdania z działalności, rejestry pism wchodzących i wychodzących.

21/1582/0 Stowarzyszenie Właścicieli Nieruchomości w Kielcach z lat 1917–1928

Powstało prawdopodobnie w 1917 r., należeli do niego wszyscy obywatele wyznania katolickiego, którzy byli właścicielami nieruchomości. Władzą Stowarzyszenia była Rada oraz Komisja Rewizyjna. W zespole występuje tylko jedna jednostka archiwalna, której data początkowa mieści się w przedziale czasowym interesującego nas okresu, są to protokoły z walnych zebrań i posiedzeń zarządu z lat 1917–1928 (sygn.1).

V. Urzędy stanu cywilnego i akta metrykalne

Akta metrykalne, zwłaszcza stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Kielce-katedra z przełomu stuleci, zawierają szczególnie cenne akty urodzeń kielczan – przyszłych legionistów, np.: Stępień Wincenty (akt urodzenia nr 873), Wróblewski Franciszek (akt urodzenia nr 583).

Tabela nr 5. Wykaz zespołów

Numer zespołu	Nazwa zespołu	Daty skrajne	Liczba jednostek
21/86/0	Akta stanu cywilnego Katedralnej Parafii Rzymskokatolickiej w Kielcach	1810–1912 [1940]	357
21/242/0	Kielecka Katedralna Cerkiew Wniebowstąpienia w Kielcach	1860–1913	74
21/422/0	Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Kielcach	1868–1912 [1932]	70
21/87/0	Akta stanu cywilnego Parafii Ewangelicko-augsburskiej w Kielcach	1838–1940	39
21/1015/0	Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Wojciecha w Kielcach	1890–912 [1942]	22

VI. Instytucje nauki i oświaty

Tabela 6. Wykaz zespołów

Numer zespołu	Nazwa zespołu	Daty skrajne	Liczba jednostek
21/249/0	Kieleckie Gimnazjum Męskie w Kielcach	[1848] 1862–1915 [1919]	103
21/250/0	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. Jana Śniadeckiego w Kielcach	1907–1950	280
21/251/0	Gimnazjum i Liceum im. bł. Kingi w Kielcach	1908–1939	76
21/260/0	Państwowe Seminarium Nauczycielskie w Kielcach	1917–1939	10
21/261/0	Szkoły ludowe w Kielcach	1915–1916	5
21/663/0	Towarzystwo Biblioteki Publicznej w Kielcach	1908–1948	77
21/1140/0	Szkoła Podstawowa nr 1 im. Stanisława Staszica w Kielcach	1915–1951	67
21/1538/0	Kieleckie Gimnazjum Żeńskie	1905–1918	8

21/249/0 Kieleckie Gimnazjum Męskie w Kielcach [1848] 1862–1915 [1919]

Powstało w 1862 r. jako siedmioklasowe gimnazjum męskie typu klasycznego z łaciną i greką (sama szkoła istniała od 1727 r.). Początkowo nauczycielami byli Polacy, a językiem wykładowym polski, który w 1869 r. zastąpiono ostatecznie rosyjskim. W myśl ukazu z 1864 r., którym powołano dyrekcje szkolne, gimnazjum podporządkowano tejże instytucji, a personel pedagogiczny był już w większości rosyjski. W roku 1918 wraz z odbudową państwowości polskiej gimnazjum kieleckie zostało upaństwowione i nadano mu imię Mikołaja Reja²⁴. Wśród dokumentacji tej najstarszej szkoły kieleckiej z okresu Wielkiej Wojny znajdujemy m.in.: prośby o dopuszczenie do egzaminów (sygn. 43, 44), korespondencję z innymi okręgami szkolnymi (sygn. 36, 37), a także akta personalne nauczycieli, którzy nauczali w latach 1914–1918 (sygn. 45, 46, 48, 49, 51, 53–59, 64, 65).

21/250/0 Państwowe Gimnazjum i Liceum im. Jana Śniadeckiego w Kielcach

W początkowym okresie I wojny światowej w budynku znajdowały się koszary. Zajęcia szkolne wznowiono dopiero w 1915 r. i odbywały się one przez cały okres trwania działań wojennych. Materiały z tego czasu to katalogi ocen zachowane praktycznie w komplecie (sygn. 80–139) oraz księga abiturientów ośmioklasowej Szkoły Handlowej Męskiej od roku 1909, zawierająca wpisy do 1916 r. (sygn. 280).

24 APK, E. Wirska, Wstęp do inwentarza Nc 21/249/0.

21/251/0 Gimnazjum i Liceum im. bł. Kingi w Kielcach z lat 1908–1939.

Szkoła ta powstała jako siedmioklasowa szkoła żeńska handlowa w 1906 r. i była własnością Jadwigi Wolanowskiej. W 1908 r. przeszła na własność Towarzystwa Opieki nad Szkołą. W 1919 r. przekształcono ją w ośmioklasową szkołę żeńską, a następnie na matematyczno-przyrodnicze gimnazjum żeńskie, a w 1921 r. upaństwowiono i nosiła wtedy nazwę 8-klasowe Gimnazjum Żeńskie im. bł. Kingi w Kielcach; w 1925 r. wprowadzono również klasy humanistyczne. Od 1937 r. szkołę przemianowano na Państwowe Gimnazjum i Liceum Żeńskie im. bł. Kingi. Funkcjonowała jeszcze w pierwszych latach po II wojnie światowej. Zawartość aktowa to: katalogi ocen, akta egzaminów dojrzałości i świadectwa z egzaminów dojrzałości, odpisy małych matur.

21/260/0 Państwowe Seminarium Nauczycielskie w Kielcach z lat 1917–1939

Jego początki sięgają 1917 r. Nauka odbywała się na pięcioletnich kursach, kończących się egzaminem maturalnym. Duży nacisk kładziono na przedmioty pedagogiczne, a praktycznym warsztatem pracy była Szkoła Ćwiczeń Seminarium. Później Pedagogium dało początek Studium Nauczycielskiemu. Materiały archiwalne to: katalog główny z lat 1917–1918 (sygn. 2) i protokoły egzaminów końcowych z lat 1918–1919 (sygn. 3).

21/261/0 Szkoły Ludowe w Kielcach z lat 1915–1916

Szkolnictwo ludowe oparło swą działalność na rozporządzeniu Naczelnego Wodza Armii Austro-węgierskiej z 7 marca 1915 r. i rozporządzeniu C. i K. Wojskowego Generała-Gubernatora z 31 października 1915 r. Zadaniem szkoły ludowej było wychowywać obyczajowo i religijnie dzieci pomiędzy 6 a 12 rokiem życia. Zakładaniem i organizacją szkół miały się zajmować Komendy Obwodowe, które wydawały zarządzenia w sprawach nauki, wychowania i metod nauczania. Nadzór sprawował szkolny inspektor obwodowy. Szkoły dzieliły się na publiczne i prywatne. W publicznych nauka odbywała się bezpłatnie, wg planu naukowego obowiązującego w monarchii austro-węgierskiej; prywatne programem nauczania nie powinny odbiegać od publicznych, lecz warunki do nauki musiały zapewniać we własnym zakresie. Szkoły pozostawały pod nadzorem Komendy Obwodowej. Działalność ich trwała do zakończenia I wojny światowej. Na zawartość aktową zespołu składają się tylko dzienniki lekcyjne z lat 1915–1916 (sygn. 1–5).

Dość interesujące akta z grupy Instytucje nauki i oświaty znajdują się w zespole **21/663/0 Towarzystwo Biblioteki Publicznej w Kielcach.**

Założone w 1908 r., działało również w okresie okupacji austriackiej. Celem Towarzystwa przez cały okres jego istnienia, tj. do 1946 r., było propagowanie kultury dzięki organizowaniu i urządzaniu bibliotek i czytelni, potem upowszechnianie literatury poprzez odczyty, zjazdy, pokazy. Z okresu Wielkiej Wojny w archiwaliach pozostałych po tym stowarzyszeniu zachowały się: Książka kopiowa korespondencji Towarzystwa 1909–1916 (sygn. 3), Zeszyt inkasenta do notowania składek członkowskich za 1916 r. (sygn. 28), Statystyka czytelni z lat 1914–1922 (sygn. 36), Członkowie Towarzystwa Biblioteki zapisani w latach 1916–1919 (sygn. 42), Spis książek bibliotecznych z lat 1913–1923 (sygn. 51), akta finansowe z lat 1914–1918 (sygn. 1, 12).

Znajdujące się w zasobie Archiwum kieleckiego akta **21/1140/0 Szkoły Podstawowej nr 1 im. Stanisława Staszica w Kielcach z lat 1915–1951** zawierają m.in.: księgi protokołów, dzienniki, katalogi ocen, korespondencję z władzami szkolnymi. Okres Wielkiej Wojny dokumentują katalogi klasyfikacyjne uczniów z lat 1915–1918 (sygn. 12, 13) oraz inwentarze majątku szkolnego z lat 1916–1935 (sygn. 58, 59).

Ostatni zespół z tej grupy to **21/1538/0 Kieleckie Gimnazjum Żeńskie z lat 1905–1918**.

Niewielki zespół archiwalny zawiera dokumenty związane z przyjęciem do gimnazjum, tj. akty urodzenia, świadectwa szkolne z lat 1905–1917 (sygn. 1–7), ponadto korespondencję szkoły z Warszawskim Okręgiem Szkolnym, dotyczącą mianowania na stanowiska nauczycieli i dyrektora.

VII. Instytucje kultury

Tabela 7. Wykaz zespołów

Numer zespołu	Nazwa zespołu	Daty skrajne	Liczba jednostek
21/481/0	„Radostowa”. Świętokrzyski Miesięcznik Ilustrowany	1934–1939 [1968]	213

Czasopismo naukowo-literackie ukazało się po raz pierwszy 2 października 1936 r. Zajmowało się ono życiem kulturalnym regionu, głównie problematyką historyczno-kulturalną i krajoznawczą. Czołowymi autorami byli Tadeusz Jackowski i Jan Pazdur. Na łamach pisma starano się przedstawić wszystkie ważne dla regionu wydarzenia, zarówno z zakresu historii regionu, jak i literatury regionalnej, czy zagadnienia związane z turystyką i krajoznawstwem. W ciągu trzech lat istnienia wydano 25 numerów pisma, a popularyzacja regionalizmu stała się podstawą do stwierdzenia, że może być on czynnikiem postępu. Z lat I wojny światowej w zespole tym występuje jedna jednostka archiwalna, ale o znaczącej wartości dla dokumentacji dziejów Kielc. Jest to Pamiętnik Stefana Kazimierza Frycza z 1914 r., opisujący pierwsze dni wojny w Kielcach (sygn. 3).

VIII. Archiwa rodzinno-majątkowe

Szczególnie cennych informacji dostarczają archiwa rodzinno-majątkowe, archiwa prywatne i spuścizny.

W Archiwum Państwowym w Kielcach mamy dość bogaty zbiór tego typu dokumentów, dotyczących wielu dziedzin życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego z różnych okresów historycznych. Jednak informacje odnoszące się do Kielc z lat Wielkiej Wojny możemy odnaleźć jedynie w zespole:

Tabela 8. Wykaz zespołów

Numer zespołu	Nazwa zespołu	Daty skrajne	Liczba jednostek
21/288/0	Archiwum Ordynacji Myszkowskiej	1404–1944	1519

Zbiór do Archiwum trafił wraz z innymi archiwaliami rodów i rodzin po zakończeniu II wojny światowej, dzięki ówczesnemu kierownikowi archiwum dr Antoniemu Rybarskiemu. Zachowane w tym zbiorze materiały archiwalne, nawiązujące do omawianej tu tematyki, znajdują się w sygn. 1215 i 1217. Są to głównie gazety („Strażnica”, „Kurier Warszawski”, „Dziennik Narodowy”, „Godzina Polski”, „Nowa Placówka”

z 13 września 1914 r.), odezwy, broszury, np. „Tygodnik Polskiego Obozu w Gardelegen” nr 21 z 15 czerwca 1917 r. (zawierający ryciny, wiersze). Archiwalia zawarte w tym zespole mają charakter ogólnokrajowy.

IX. Archiwa prywatne i spuścizny

Tabela 9. Wykaz zespołów

Numer zespołu	Nazwa zespołu	Daty skrajne	Liczba jednostek
21/664/0	Zbiór Edmunda Massalskiego	1823–1975	850
21/665/0	Zbiór rodziny Daszewskich	1820–1978	54
21/1569/0	Zbiór Lucyny Kozłowskiej z Kielc	1816–1917	1

21664/0 Zbiór Edmunda Massalskiego z lat 1823–1975, pedagoga, działacza społecznego, krajoznawcy i popularyzatora turystyki.

Zbiór został przekazany do AP w Kielcach w 1975 r., obejmuje on lata 1823–1975. Na zawartość tego zbioru z lat 1914–1918 składają się m.in.: materiały dotyczące organizacji wojskowych i młodzieżowych, dzienniki urzędowe, prasa kielecka (skan 294, 296, 297, 301–303), druki ulotne, afisze i odezwy (skan) i akta osobiste, np. legitymacja i Dyplom na prawo noszenia odznaki dziesiątej rocznicy wkroczenia Strzelców do Kielc (sygn. 36, s. 16, 17). Ciekawym źródłem informacji, choć kontrowersyjnym, może być również pamiętnik „Refleksje dotyczące społeczeństwa kieleckiego i jego postawy wobec aktualnych wydarzeń politycznych”. Jest to relacja spisana przez nieznanego autora.

Niezwykle interesujące są materiały archiwalne zachowane w **21/665/0 Zbiór rodziny Daszewskich z lat 1820–1978**.

Jest to spuścizna po rodzinie, która mieszkała w Kielcach i uczestniczyła czynnie w życiu społecznym i kulturalnym miasta od czterech pokoleń. Jan Daszewski, właściciel zbioru, służył w Legionach, był oficerem Wojska Polskiego w okresie międzywojennym i walczył w czasie II wojny światowej. Żoną jego była Emilia z Olędzkich, która działała w Lidze Kobiet Pogotowia Wojennego i Polskiej Organizacji Wojskowej oraz w Związku Strzeleckim. W skład zespołu wchodzi dokumenty metrykalne, świadectwa i dyplomy, legitymacje i paszporty oraz szczególnie cenne ze względu na dzisiejszą tematykę wspomnienia członków rodziny (sygn. 43), wspomnienia Stanisławy Olędzkiej-Daszewskiej z lat 1916–1918, dotyczące np. pracy w POW, oraz fotografie „Żeński oddział POW Kielce maj 1918 r.” (sygn. 46) oraz „Sklep Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego – punkt konspiracyjny P.O.W, Kielce 7.VII.1918 rok” (sygn. 47).

21/1569/0 Zbiór Lucyny Kozłowskiej z Kielc z lat 1916–1917

Zbiór składa się z jednej jednostki archiwalnej, w której znajdują się interesujące dokumenty i druki ulotne, broszury, gazety oraz odezwy, dotyczące m.in. okresu Wielkiej Wojny. Materiały te zgromadzone zostały przez Lucynę Kozłowską, przewodniczącą Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego w Kielcach. Wśród nich zachowały się np. Regulamin Okręgu Kieleckiego Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego z 22 lutego 1916 r. (str. 18–22 a), sporządzony odręcznie przez Lucynę Kozłowską, oraz Odezwa Komitetu Obchodowego ku uczczeniu Rocznic 6 sierpnia, z 5 sierpnia 1916 r.

X. Zbiory i kolekcje

Tabela 10. Wykaz zespołów

Numer zespołu	Nazwa zespołu	Daty skrajne	Liczba jednostek
21/1125/0	Zbiór fotografii	1830–1987	424

W ostatnim z prezentowanych działów znajduje się bardzo bogaty zbiór fotografii z lat 1830–1987. Z okresu Wielkiej Wojny pochodzi wiele fotografii głównie żołnierzy niemieckich, np. wejście niemieckich oddziałów przez promenadę portową w Odessie. Z Kielc zachowała się jedna fotografia o sygn. 361, zatytułowana „Strzelcy na polach Szydłówka w Kielcach 1914 r.”.

Podsumowując omówione zespoły archiwalne, należy dodać, że większa część zaprezentowanych akt została spisana w języku w polskim, dość duża część w języku rosyjskim i w najmniejszym stopniu w języku niemieckim. Jednostki archiwalne w prezentowanych zespołach są w różnym stanie zachowania, ale prawie wszystkie są udostępniane w pracowni naukowej. Postać fizyczna materiałów archiwalnych to najczęściej luzy, posyty, księgi itp. Część akt jest zdigitalizowana, zwłaszcza z grupy Archiwa prywatne i spuścizny. Zamierzeniem autorki było ukazanie różnorodności zgromadzonych materiałów archiwalnych pod względem formy i treści. W zespołach można bowiem znaleźć dokumenty, druki ulotne, fotografie, prasę, pamiątniki i książki. Najwięcej jednak występuje zarządzeń, rozporządzeń i obwieszczeń, wyznaczających sposób funkcjonowania miasta i jego mieszkańców w dobie wojny.

Wiesława Rutkowska (The State Archive in Kielce) Archival Materials for the History of Kielce during World War I in the State Archive in Kielce

State archive is one of the most important institutions whose mission is to maintain sustainability of the testimonies of the past and to ensure open access to them. In the state archive in Kielce both written and unwritten historical sources are kept. The oldest date back to the 14th century whereas the most recent ones are from the 21st century.

This archive constitutes an excellent source for conducting various thematic research. The year 2014 was an excellent opportunity to deal with the subject of the 100th anniversary of the outbreak of World War I. However, the present article focuses only on the role of Kielce in the events of the years 1914 – 1918. Archival materials from the state archive are presented chronologically, according to the date they were registered by the state archive. The data presented in the article concerning the years 1914-1918 refer to Kielce and are characterized in the order of provenance. The query was conducted in state archives and archival auxiliaries: inventories, indexes as well as SEZAM and IZA databases. 54 fonds, whose chronology and place of origin refer to the subject under discussion, were selected.

Key words: Kielce, World War I, archival materials